

Kritikak eta erreseinak

JUARISTI FELIPE, *Ilargi-lapurra*, Erein, 1994, Donostia, 113 orr.

Euskal letretan fama eman edo areagotu zion *Arinago duk haizea*, *Absalon* hartatik narrazio-lan laburrageoi emana da-bilkigu Felipe Juaristi —*Tristuraren Teoria* deritzana argitara zuen 1993an eta aldizkari honetan bertan ere argitaratu du narrazio labur bat—, eta berriki *Ilargi-lapurra* izeneko alegia eskaini digu. *Tristuraren Teorian* egin bezala, oraingo honetan ere gazteek eta helduek gogoz irakurtzeko moduko istorioa egin nahi izan digu, eta esango nuke lortu duela, atseginez eta gustoz irakurtzen baita komentagai dugun lan hau. Alegiaren tradizioan zer pentsa eta zer ikasirik ere ematen digu gainera animalia mintzodunen mundu honek, batez ere protagonista nagusia den Azeriak adierazten duen mundu-ikuskerak, eta arazoen aurrean agertzen duen jarrerak.

Gizakion eraginez bestelakutzen ari den basoa eta bertan bizi diren gizakion antz handiko animaliak dira narrazioaren bil-

bea eratzen dutenak. Alegietan bezala, abereak soilik gizakion den mintzoaren dohaiaz jantziak ageri dira, baina alegi tradizioan letan animaliak euren eguneroko zer-eginetan eta euren ohiko munduan ohartu ohi ditugu, hemen berriz nagusiki gizakiak eragindako arazoei aurre egin nahian eta ezinean.

Liburuak hiru atal ditu eta basoko munduaren hiru aldi desberdinei dagozkien hiru idazkera desberdin. Lehenbizikoan ilargia lapurtzeak sortarazten du narrazioa. Prosa poetikoena atal honetan darabil. Artean basoko mundua beste edozein mundu bezala aldakorra da, denbora aldakorren mendean da baina artean ez da gainbeheran abiatua. Bigarren goan gainbehera aurreratu da, eta horretaz basoko animaliak ohartaraz daitezten kaio itsusi, lumaje hitsekoa eta txilioak botatzen dituen hurbiltzen da basora. Itsasokoa izaki basoko animalientzat arrotza delako ez diote jaramonik egiten. Atal hau

animaliek gutaz duten ikuspegia agertzen duten ipuiez oretua da, ispilu-jokoa darabil idazleak. Basoa gainbeheratua dakusagu, gizakiak esparruak osten ari dira eta ondorioz animaliena murrizten ari. Honen sinbolo, sasoz kanpo atertu gabe ari duen euri tematia; eta hirugarrengoan, basoaren dekadentzia ia guztizkoa da, eta animaliak erabaki beharrean dira zer egin: beste basoetara aldegin, mendeku hartu, erabat suntsitu arte iraun. Atalik prosaikoena hauxe da, hemen poesiak ez du lekurik, erabaki beharra da nagusi. Sinbolikoki negua da, eta ari duena ez da euria baizik eta elurra, elurra eta elurra.

Lan polita idazleak basoko animalien mundua eraikitzen egin duena. Euskal alegilari ugariaren kateari beste maila moderno bat erantsiz, hortxe ageri zaigu Mika anderea, distiratzen duen ororen gutiziaz dena, lapurra eta harroputza baina emetasun onuragarriaren jabe ere dena. Kardantxilo aldakor eta ahoxuria, basoko esames guztien jakitun eta barreiatzaile porrokatua; azeriak bezala adiskidea galdu zuena eta harrezkero bere lau otsokume aurrera ateratzen nahiko lan duen otso errukarria, lapurreta ttikiak egiten dituen zer ahoraturik izateko baina denak ama-lur beraren seme-alaba izaki, elkarren seni-

de diren animalientzat garrantzitsua den ezer lapurtzeko gauza ez dena.

Protagonista nagusia berriz, narrazioan toki buruzagia hartzen duen azeria ez da alegi tradizionala azeri maltzur, haragijale gupidagabea, baizik ere basoan bertan bizi ez den barazkijale dotore eta elegantea; kapelu, jaka eta korbataz apaindua gainontzeko animalien miresmena beretzen duena. Gaztetan oso ausarta izandakoa, otsoarekin batean ausarkeria handiak egindakoa baina balentria zentzugabeak larrutik ordaindu beharra izan duena, bere maitea galdu baitzuen lurralde debekatueta egindako inkursio batean. Eskarmentu handikoa, animalia helduek behinik-behin arras estimatzen eta errespetatzen dute, basoko animalia guztiak laguntzat ditu eta etsaiekin mintzatzeko —gizakiekin— heraberik ez du.

Gorago aipatu dugun gainbehera-aldietara etorritik, basoko abereen mundua arriskupean da, gizakien aldetiko mehatxu gupidagabea *in crescendo* doa ataletik atalera. Lehenbiziko atalean animalia guztientzat axola handikoa den ilargia lapurtu egiten diete, bigarrengoan, basokoa ez den animalia batek gizakien erasoaren ondorioz, basoan gertatzen ari den gainbeheraz ohartarazten ditu. Hirugarrengoan

basoa kinka larrian da: "Aldatuta zegoen basoa, aintzira inguruan etxe mordoan egin zuten ge-roztik. Eta etxeekin batera, erre-pide txiki bihurri estua asfaltoz eta harriz estalitakoa, zehar-mehar herritik igotzen zena... Guzti horrek eragin nabarmena izan zuen hango biztanleen bizi-moduan. Gizon-emakumeak eto-rriri ziren bertara eta autoz, hau-rriz, zaborrez bete zuten basoa" (77-78 orr.)

Egoera honen aurrean bilera egiten dute basoko abereek. Animalia txikienek, zaharrenek eta erkitueneak ezik, beste guztiek beste basoetara alde egiten dute. Geratzen dira gazte batzuk, otsokumeak hain justu, gizakia gorroto dutenak, eta hau euren bizi-esparrua urritzen ari delako gerrara jotzekotan da-biltzanak. Hauek gizaki batekin

mintzatzeagatik azeria traidore-tzat hartzen dute baina azeriak dioen bezala, abereek abere iza-ten jarraitzen dute, eta ez diote gerrarik egiten gizakiei, ez dute mendekurik hartzen.

Abereek helduen aholkuei kasu eginik, ez dute erreboltara jotzen, ahal duenak beste baso batzutura, beste mundu batzura alde egiten du, eta ezin duenak etsipenez onartzen du patu zoritxarrekoa, gazteenen gorro-toak gorabehera. Azeria zaharregia da egoera berrira, gizakieki-ko harremanetan bizitzera ego-kitzeko; gainera beldur die, ez da hauetaz fio, hala ere alaba galdu zaion emakumearen larri-tasunaren aurrean urrikaltzen da eta laguntzera prestatzen.

Gizakia otsoetan otsoen.

P. Sudupe

ATXAGA, Bernardo, *Gizona bere bakardadean*, Pamiela Argitaletxea, Iruñea, 1993. 349 or.

Bakardade zein ezkortasun hutsa isurtzen omen duen izen-buruean ezkututzen den arren, *Gizona bere bakardadean* ez da labandu —are gutxiago amildu— irakurlegoaren ahantziak edota arbuioak liburu bati eragin dakiz-kioken hauts-biltzaile bihur-tzearen bakardade bakarti eta arbuigarri horretan; atizitik, *Behi*

euskaldun baten memoriak eta *Obabakoak*, besteak beste, jaiorazi zituenak lau haizeetara zabaldu den oihartzun ozena sortarazi du, oihuka eta intzirika aldarrikatu gabe. Izan ere, bere luma isilari —isiltasunari dago-kion modura, txintik ere esan gabe hitzezkoa den mezu idatziaren bidez— Euskal Herriko

egungo errealitateaz mintzatezko edo, hobeki, idazteko parada iritsi zaio. Eta, jakina, orrialde-multzo mardulak ezin zezakeen oharabetasunean iraun.

Jakin badakigu Bernardo Atxaga izenordeaz sinatutako Jose Irazuren kreazio lanen ekarpena funtsezkoa eta erabatekoa dela euskal literatura modernoari buruz hitz egiteko garaian. Bere lumatik ernatutako lanak horren adierazle dira: ez dira sorkuntzaren esparru jakin batera mugatzen (aski da haurtzarotik zahartzarorako irakurle-bidea Atxagarekin soilik ibil daitekeela nabarmentzea, irakurleak non hautatu baitauka), idazle asteasuarri berezko zaion originaltasuna mugatuta ez dagoen legez. Eta edozein idazlek, literatura edo hitzaren dohain zoragarriaren bidez haren inguruko errealitatea bizirik bailegoen isladatu ahal baldin badu eta gainontzeko herriei jakinarazi, zergatik Atxagaren itzurpena? Zergatik ekidin bide horri Euskal Herriko egoera saihestuz? Euskal Herritik landa ere ezagunak, onartuak eta sariatuak izan diren lanek ez al zuten gurea besteenganatzeko zubia- ren oinarri izan beharko?

Hona hemen, bada, sortzailearen sona bezain sonatua den leporatzea; hona hemen nobela isilak —irakurlearen ahotik edo honen baitatik ez bada ez baitu hitz egiten—, harribizi bailitzan,

hedatu duen durrunda; hona hemen, azkenik, *Gizona bere bakardadean* fruitu polemikoak argia ikusteko hautatu duen testuingurua, lan hau behar bezala ulertzeko hain beharrezko zaigun hori. Zer igortzen du, baina?

Elaberri hau, aurrekoei ospea eta kategoria ebatsi barik, aise gailendu da besteen artean; lodikote orritsu hau elaberri baino gehixeago dugu: nobela moduko erantzuna da, eta haren bidez, idazleak hainbatetan jasandako egozpenari, gure gaurkotasunean murgildu ez izanari, alegia, ihardetsi dio.

Hau guztia, ordea, ez da be-rehalakoan antzematen eta baietztaezina suertatzen da liburu irakurri edo irakurtzen hasi arte. Nola somatu, bestela, bakardadez osatutako izenburuko hitz bakarrenean gordetzen dena bakardadeaz baino gehixeagoz mintzatu nahi zaigula?

Gainera, ez da ahaztu behar izenburua datorrenaren igarle dela, izena ematen dion liburuaren sintesia eskaintzen duela; horregatik, bakardadeak leku garrantzitsu bat izango du, zeharkako irakurketa batean bigarren mailakoa dirudiela konprobatuko badugu ere. Gizon bat —zehazka-bea, arrotza— bere bakardadean —jendez inguratuta egonarren hainbat pertsonari izatez dago-kion bakardade horretan— itota dago: argi eta garbi aurrea-

ten zaigu izenburuan. Zein da, ordea, gizon misteriotsu hori? Zer dela eta harrapatu du bakar-dadeak? Eta, orain artekoarekiko lotura bat bilatzearen... Non begi-esten ote da egungo egoera-
ren islada?

Elaberriari buruz benetan hitz egiten hasteko moduko itaun-an-dana honen aurrean, pertsonaia ezkutua Carlos izeneko (?) gizon bat dela argitu behar da. Carlos txotxongilo bat da, jitoan dabilen txalupa, bakarrik eta bakarda-dean errotutako gizagaixoa...

Bigarren galderari osoro erantzuteak liburuari xarma eta irakurleari istorioarekiko interesa ohostuko lizkioke... Eta lerro hauen xede xumea zenbait pista ematearena denez, haietaz balia dadila irakurlea galdearen atzean ostentzen dena kausitzen ahale-gintzeko. Horretarako, guztiz egokia da orrialdez orrialde edo-ta gertakariz gertakari aritzearen poderioz ateratzen den ondorioa azpimarratzea: honakoa, orain-ditik kontatutako iraganeko isto-rioaren islada dugu, zeinak, orai-na eta iragana uztartuz, etorki-zuna baldintzatuko baitu. Eta hori frogatzeko, ondorengo lerro hauek irakurri baino ez dira egin behar: "Carlosi hala iruditzen zitzaion, jendeska haren erresu-man ez sartzeagatik sartu zela organizazio armatu batean ado-lezentzia bukatu orduko". (150 or.). Esaldi motza dugu, bai,

motzegia nobela osoaren al-dean, baina aldi berean adieraz-garria, elaberriaren ardatzak, hots, istorioa eraikitzearen lan neketsuan erabili diren hiru zutoi-nak, agerian uzten baititu: Carlos eta organizazio armatua (iraga-na), Carlosen nahastea eta bar-ne-gatazka (oraina) eta bien ar-teko batzea, Carlosen etorki-zuna. Egiazta daitekeenez, bat baino gehiago dira ekintzan par-te hartzen duten elementuak; hari diren elementuak... txotxon-giloa eskukatzen duten elemen-tuak...

Non ote, azkenik, gaurkotasu-na? Bada, testuinguruan, ekintza garatzen den zirkunstantzietan. Izan ere, testuingurua guztiz erreala da (Barcelona, 1982ko Futbol Mundiala) eta bertan ema-ten dira Carlosen bizitzaren zen-bait zertzelada. Irakurketak au-rrera egin ahala, zertzelada ho-riek aienatuz doaz eta ikuspegi zabalago bati bide ematen diote: izandakoaren eta izango dena-ren artean kokatzen den ikuspe-giari, hain zuzen ere. Carlos, ETAkide ohia —datu garran-tzitsua, pertsonaiaren izaera bal-dintzatuko baitu—, arestian aipa-tutako hiritik gertu bizi da iraga-nean bere taldekoak izandako "lagunekin". (Benetako lagunak ote dira?). Haiekin batera, jatorri garbirik ez duen hotelaren jabe da. Bost egunetan zehar (ekaina-ren 28tik uztailaren 2ra arte),

pertsonaia honen zein inguruko en kezka eta pertsonalitateak ezagutu ahal dira, Euskal Herriko egoera sozio-politikoaren ere zeharka jorratzen delarik. Bost egun horietan, irakurleak Carlosen hoteleko okindegipean bi ETAkide gordetzeko bakarkako erabakiaren ondorioa bizitzeko aukera ere izango du: isolamenduaren bakardadean behin-betirako itotzea. Izan ere, egoerak dakarkion urduritasunak —kazetari/polizien presentziagatik areagotuta— eta, batez ere, bere kontzientzia laukoitzaren etengabeko mailukadek —sentimendu, zalantza eta pentsamendu igorle— Carlosen, hots, itxuraz hotza, kalkulatazalea eta ziurra zirudien pertsonaren izana desagertaraziko dute; izena hasieratik baitzegoen galdua...

...Istorio honetan parte hartzen duen oro —Euskal Herriari dagokionean, bederen—, "galdua" edo ezabatua dagoen neurri berean. Esaterako, nabaria da ezizenen eta goitizenen presentzia, leku-izen sinbolikoen presentzia: nekez aurki daiteke ezizenik ez duen pertsonaia euskaldunik; nekez aurki daiteke izen sinbolikorik ez duen herri euskaldunik. Gainera, ezizen hauek ez dira nolnahi aukeratu: batzuek banakoaren ezaugarrien bat azpimarratzen dute ("Ez-painas": ezpain lodiak dituen polizia); beste batzuek, aldiz, ogibi-

dearekin edo izaerarekin zerikusi dute ("Neptuno": arrain-saltzailak itsasoaren jainkoaren izena darama; Kropotki: iraultzaile baten izena iraultza berezi batean sinesten zuenarentzat...). Zer esan daiteke horretaz? Carlos edozein euskaldun eta aipatzen den Obaba (Atxagaren kontaktuzunetan maiz agertzen den itxurazko mundu hori) Euskal Herriko edozein herri izan daitezkeela.

Alabaina, nobelaren erakar-garritasuna eta interesgarritasuna edukinean nahiz istorioaren nondik-norakoetan zeutzala esan badugu (errealitatean oinarritzen zen aldetik), nola konprenitu errealitate den irrealitatearen eskenatokian gauzatzen dena?

Honek bi azalpen posible onartzen ditu: bata, objektiboa, logikoa, edozein irakurleri burura etor dakioken horietakoa: idazleak, pertsonaiak zein herriak identifikatu edo definitu gabe, irakurleak (edozein herritakoa izanda ere), pertsonaia batekin edo besterekin identifikatuz parte har dezan nahi izan du; bestea, aldiz, subjektiboagoa, idealismoak gehiago jotakoa: Carlos bakardadezko giroan bizi den gizaki bakarti bat izanik, zergatik ez bilakatu bere bakardadea oraindik ere ilunagoa bera inguratzeko duena ilunagotuz?

Agerian dago azalpen biak onargarriak direla, "identifikaziorik eza"k bietan interpretazio

desberdinak baditu ere. Dena den, bata bestearen hurbilekoa da biek amankomuneko osagai bat baitute: *bakardadea*. Kontutan hartu behar da Carlosekin identifikatzeak horren bakardadea onartzea exigitzen duela eta Carlos inguratzen duen giro ilunagotzea bakardadean gehiago sakontzea dela. Abiapuntutik genekiena, bada, baieztatu zaigu: bakardadea da, inolako ezbairik gabe, elaberriaren ardatza, kontakizunaren gako nagusia. Non galdu zaigu, orduan, aitatutako gaurkotasuna? Ez al da azpimarratu, bada, *Gizona bere bakardadean* erantzun bat zela? Bai, ihardespen bat da; ez ditu, oster, jendeak espero zituen indarra eta distira izan, baina... erantzun guztiek ez dute zertan nagusitasunaren jabe izan beharrik ingurukoek beregana ditzaten. Zeihar esanek ere balio dute... eta ondo asko, gainera.

Oraingo honetan Atxagak zertu duena hastapenean aipatu dugun sorkuntzarako gaitasun mugagabe hori erabiltzeari lotuta dago: harri batez bi kolpe egin eta, sinpletasunetik, arruntasunetik erauzitako elementu zoritxarrez ezaguna —bakardadea, konpainiatuta egon edo ez egotearen arteko desberdintasuna, laguntasunaren joanarekin etortzen den lagun ez lagungarria— guretzat ezaguna eta besteentzat berria den eskenatoki

batean kokatu du. Eraitza, hau xe: bakardadearen interpretazio ez-ohikoa, autorearen lanetan "tabu" izan den zirkunstantzia kontutan hartua; zirkunstantziaren azterketa, hari darion bakardadezko ondorioa aintzakotzat hartuta. Bakardadea eta zirkunstantzia, zirkunstantzia eta bakardadea... patuaren gurgil itzulgarria.

Ardatzaren inguruko gorabehera hauek azpigaiei buruz hitz egiteko bidea urratzen dute. Esana dugunez, bakardade kutsua nagusi da; hala eta guztiz ere, zenbait momentutan, badaude beste gai batzuk honen gaitetik nagusitzen direnak: kirola (ez ahaztu ekintza Futbol Mundialeko Barcelonan gauzatzen dela), eta, batik bat, ideologia. Egia esan, elaberria eta elaberri honetan garatzen den ekintza argazki balira, ideologia argazkia girotzeko hautatutako hondoa litzateke. Eta hondoa funtsezkoa da argazkia ulertu eta argazkiaz gozatu ahal izateko... Honekin adierazi nahi dugu Carlosen izaera ideologiak baldintzatuta dagoela: gaztaroan, Sabino maisuarenak: "*Aktibista bat* gutxiena uste duenean izan daiteke harrapatua". (31 or.); orain, heldu-urduri-bakarti-nahastua denean, Rosa Luxemburgorenak: izan ere... ez al du isladatzen, ispilu baillitza, Carlosek bizi izan duena? Ez al dio gogorarazten iragan ahantzezin hori? Ez al da

identifikatzen Carlos emakume horrekin eta haren herrian agitzen denarekin? ("Kanpoan, presondegiaren aurretik, zaldi bat dihoa, eta atzazalek egiten duten hots erritmo geldokoa gauaren ixiltasunean entzuten da (...) Luze gabe, beste presondegi eta beste gutun batzuk etorri zitzaizkion gogora, *berak ezagututako presondegiak eta berak idatzitako gutunak...*" (147 or.). Dena den, Kropotki anaia-filosofo-ero-baztertuaren gogoetak gero eta hobeto ulertuz joango da, gero eta hurbilagoak egingo zaizkio... ("Nire ustez, iraultza ez duk gauzatzen behar primarioen mailan, baizik eta hurrengo mailan, behar primario horiek ase direnean (...)... Carlosi (...) gartzelan irakurritakoan baino zentzuzkoagoak iruditu zitzaizkion". (225-226 oo.).

Beraz, ideologia faktore inportantea da: garrantzitsua eta erabakiorra, ideologiatik ideologiarako jauzien bitartez, inguramen edo zirkunstantziaren seme den pertsonaiaren egoera eta aldarte zein jarrera aldatetako eza-gutu ezezik, momentu jakin bateko ikuspegia eta pentsamoldea ere plazaratzen baitira.

Hariari jarraituz, aurreko parafotik zintzilik eta zabuka dagoen itauna amiltzen utziko dugu: badakigu ideologiak pentsakera desberdinak plazaratzen dituela, baina nola? Nola

plazaratzen diren horri arrapostu eman ahal izateko, elaberrian originalaren artean originalena den baliabidearen aipua egin beharra dago: sinbologia, hauxe baita irakurlearen arreta ernai mantenduko duena, hauxe baita irakurketa astuna arinxeagoa bilakatuko duena. Arestian aipaturiko "kontzientzia laukoitza" honen exenplu da: pertsonaia ikustezinak baina aldi berean funtsezkoak diren pertsonaia sinbolikoek osatua da (Carlosen bizitzan, pertsonaia honen bilakaeran nola edo halako eragina izan dutenak, azterna ezabagaitza laga dutenak). Kontzientzia den aldetik, ideologia eta ikusmolde desberdinak kanporatzen ditu eta, edozein kontzientziarekin agitzen den legez, honek ere alderdi baikorra zein ezkorra dauka. Horrela, *Sabinok* (kasualitate baino gehixeago den izena), kontzientziaren alde ona sinbolizatzen du. Carlosen garai bateko maisua izan zenak maisuaren rola betetzen jarraitzen du. Sabinoren aholkuak, bada, zentzudunak izango dira beti. Lantzean behin, ordea, iraganetik mintzatuko zaio Carlosi, itzalita zirudien garra biziki berpiztuz... *Arratoia*, Sabinoren kontrakoa, kontzientziaren alde txarra da, "deabrua": "Arratoiak bere erraien artean lurperatuta ematen zuen, betirako mututua. Baina irudipen hura ez zen beteko, berak (Carlosek) bazekien hori". (178 or.). Izaki txiki horren

hortz zorrotzuek horzkada saminak emango dizkiote Carlosi... *Kropotki* anaiaren eta *erahildako enpresariaren familiaren* ahosak hirugarren eta laugarren zatiak dira, hurrenez hurren. Ahots hauek iraganeko mezuen oihartzunak biziartzen dituzte; aladurazko hitzek osatuak daude... Zergatik laga zuen Kropotki eroetxe batean? Zergatik hil zuen enpresari hori? Zergati gehiegi, galdera-ikur gehiegi: galderaz beterik dagoen bizitza honetan, galdera-ikur erraldoi den bizitza honetan, Carlosi zail samarra gertatzen zaio erantzunik aurkitzea, edo bilatzen saiatzea... Aurkituta ere, entzun nahi izango litzuke?

"Don Beldur" jauna ere sinbologiaren zakuan sartzen da. Izan ere, ikararen pertsonifikazioa dugu: "Inork sekula eduki zezakeen etsai setati eta likitsena, dudarik gabe, baina baita, bere amenazuaren zinezkotasunagatik, borrokari dinatasun bat eman ahal ziona ere". (150 or.).

Argi dago, beraz, sinbologia garrantziko faktore dela; eta sinbologiaren barnean, kontzientzia: kontzientziaren presentziak bakarriketen presentzia suposatzen du; bakarriketen presentziak, halaber, bakardadearena. Hortaz, abiapuntura itzuli gara. Eta, ez al da adierazgarria bakardadea hainbatetan agertzea?

Gizona bere bakardadean;

Carlos bere bakardadean; Carlos eta bakardadea; bakardadea eta Carlos; Carlos eta bere bakardadearen arteko sinbiosia. Zer da Carlosi buruz benetan dakiguna?... Carlos, borroka armatuan militatu ondoren, bere burua txertatua (?) ikusten duen pertsona da. Baina norbaitek atentatu batean parte hartu duten bi ETAkideak gordetzea eskatzen dionean... onartu egiten du. Zergatik, baina? Ziur al dago? Batetik, konprometitua sentitzen da; bestetik, bakarrik eta nahastua...

Zer da Carlosi buruz benetan dakiguna?... Carlosen bizitza sistematikoa eta perfektua da, aukeratu duen okin-ogibideari dagokion sistematizazioari ederki egokitua. Ogia lantzea pausoz pausoko prozesua baita, ordenatua, antolatua, metodikoa, sistematikoa,... Eta, garrantzitsuena, ez du buruari eragiteko, burutazio desatseginei bueltaka aritzeko denborarik baimentzen. Baina norbaitek atentatu batean parte hartu duten bi ETAKideak gordetzea eskatzen dionean... onartu egiten du, eta sistematizazio hori gertakari-zurrumbilo, korapilo nahasi bilakatzen da...

Zer da Carlosi buruz benetan dakiguna?... Fisikoki, ezer gutxi: hasieran, deskribapen somatiko nagusirik ezak harridura sor dezake irakurlearengan; gutxi dira bere fisikoari buruz ematen zaizkigun datuak: altua da, berrogei

urte inguru ditu, normalean galtza bakeroak eta alkandora zein zapatila txuriak janzten ditu,... (“ia berrogei urte, 60 kilo bakarrik, sudurra luzeegia...”) (111 or.); “...eta augurio onetan pentsarazi zion galtza bakero zarpil batzuk eta mahonezko txaketa bat jazten zituen bitartean”. (165 or). Gizon bakarti honen izaera, orde, tantaka eta ia konturatzeke jakinarazten zaigu: harik eta tanta horiek itsaso handi bati, Carlosen izaerarenari, alegia, dagozkiola jabetzen garenera arte. izan ere, bere izaera da benetan behinena; fisikoa garrantzirik gabeko xehetasuna baino ez da... Eta barrua irakurlearenganako identifikazioa lortzen duena bada, zergatik nekatu, zergatik ahitu gainezkoak diren datuak idazten?

Lehen komentatu dugunez, euskaldun den oro “ezabatuta” dago; pertsonaia gehienak euskaldunak izanik, haiekin antzeko fenomenoak jazotzen da. Baina ez dira nahastu behar “ezabatuta” edo definituta hitzaren esanahia eta zentzua. Carlos, pertsonaia nagusia, iluna da legaltasunari dagokionean, baina baita nortasun handiko pertsona ere. Elaberriko orrialdeetara azaltzen diren beste guztiak ere, legalki ilunak izanik, oso bestelakoak dira: konplexuak, desberdinak, bi multzotan sailka daitzekeenak: batetik, pertsonaia fi-

sikoak, hau da, istorioaren garapenean une desberdinetan agertzen direnak (Carlos, Ugarte, Guiomar,...); bestetik, pertsonaia “ez-fisikoak”, pertsonak ez izanik garrantzitsuenak diren izakiak: haiengan dago elaberriaren gakoak; kontzientzia modura, ideia, datu eta aholku inportanteak ematen dituzte, haien presentzia besteena baino erabakiorragoa izango delarik.

Aurrera jota, baina hariari heltzeari uzteke, edozein literatur lan edertzen duten elementua aitatu beharra dago: deskribapena. Deskribapen somatioei buruz, dagoeneko komentatu dugu zerbait pertsonaiez iharduteko garian. Urriak dira; are gehiago, ez oso hornituak. Hortaz, nahikoa zaila da pertsonaien “argazkia”, hau da, haien itxura fisikoaren ikuspegi osoa lortzea. Dena dela, arrazoia azalduta dago. Kasu honetan, gainera, komentatzen ari garena narratibari dagokionez, agerian dago deskribapen gutxi egongo dela, aditz sintagmaren presentzia izen sintagmarena baino ugariagoa baita. Paisiarekin gauza bera gertatzen ez dela esan beharra dago: Bartzelona ezin egokiago deskribatuta azaltzen da (kontutan hartzekoa da Atxagak Bartzelona ondo ezagutzen duela hiri horretan ikasi baitzuen), bertako naturako elementuak horren lekuko direlarik: garriga eta bes-

te mota batzuetako sastrakak, olibondoak, suteak, mendi berdeak,... Eta Montserrat, Carlos pertsonaia nagusiaren lasaigarri den mendia. Izan ere, hari begiratzeak urduritasun oro eza-batzen du... Euskal Herria ere menditsua eta berdea dela kontutuan izanik, ez al du pertsonaia honek, inkonstzienteki bada ere, bi herrietako paisaiak lotzen? Ez al da Montserrat mendia Euskal Herrian daudenen interpretazio metaforikoa? Montserratekin gertatzen dena itsasoarekin ere errepikatzen da: konstante bat da metaforak egiteko garaian. Zenbaitetan, bizitzarekin parekatzen da. Izan ere, bizitzan, itsasoan bezala, haserraldiak eta barealdiak badaude... jakina, itsasoa ere Euskal Herriko paisaiaren elementuetako bat da...

Badaude, bestalde, paisaia "natural" ez izanik garrantzizkoak diren beste zenbait: istorioaren garapenerako eskenatokia osatzen duten lekuak. Horrela, okindegiaren edota gordelekuaren deskribapen nahikoa zehatzak ere eskaintzen zaizkigu, hariari jarraitu eta istorioa ulertu ahal izateko funsezkoak baitira. Honi, Carlosen "paisaia" partikularra, bera bezain ordenatua, sistematikoa eta metodikoa den paisaia, Barcelonan biziten jarraitzeko beharrezko zaion paisaia gaineratu behar zaio: "...betiko saguzar ttikia ikusi zuen hotel atariko

farol batetik bestera, eta pittin bat haruntzago okindegiaren inguruko zuhaitzen errainu beltza; eta gasolinategiko argi urdin eta gorriak ere ikusi zituen, eta baita ordurako karreteran zebiltzan autoen argiak ere; eta Montserrateko murraila ere bai; eta zeruan orduantxe argitzen ari ziren bi laino arrosak ere bai. Mugimendu nagusia, iluna eta argitasuna txandakatzen ziren *eszenario* hartan, saguzar ttikiak jartzen zuen, bai bere etengabeko jiraketengatik eta bai zenbaitetan egiten zituen joan-etorriengatik ere, hoteleko ataritik arrosa koloreko zeru-atariraino, eta zati honetatik, berriro ere, atariraino". (165 or.).

Ukaezina da iruzkin hau ezin dela amaitu narratzailearen ikuspuntua eta estiloa komentatu barik. Lehendabizikoari, hots, ikuspuntuari dagokionez, bitxikeria batez ohartu behar dugu: narratzailea objektiboa den arren eta hirugarren pertsona erabiltzen badu ere, noiz edo noiz beste pertsonaia baten eskuetan (edo, akaso, atzaparretan) erortzen da narratzearen pribilegio hori. Izan ere, berez narratzaile ez izanda baina nolabait hitz egiten duenez, kontzientzia laukoitzak autoreak isildutako datuak ematen ditu ezagutzera (bigarren pertsona erabiliz, hikaz mintzatzen baitzaio Carlosi). Kontzientziarekiko mintzatze ho-

rrek "magikotasuna" ematen dio narrazioari, Carlosen buruan agitzen dena benetan gertatuko bailitzan kontatzen baitzaigu.

Estiloari dagokionean, ez dago ezer berririk gaineratzerik. Izan ere, Atxagaren idazkera oso pertsonala da, erabiltzen dituen baliabideak argitaraturiko liburu guztietan behin eta berriz errepikatzen direlarik. Horrela, nabaria da "ordea" juntagailuaren erabilera ez-zuzena (komen artean eta bigarren sintagmaren atzean idatzi beharrean, azken sintagma honen aurrean kokatzen du), "a itsatsia"ren omisioa eta esaldi motzen erabilera. Bestalde, hizkuntzarekin jolasten du erabili behar izango ez lituzkeen zenbait "erdarakada" erabiliz ("mantxatu" aditza kasu). Dena den, Atxagaren beste elaberri batzuekin alboratuta, elaberri honetan erabiltzen den hiztegia oso erraza da, guztiz ulergarria, modernoa, beharbada ekintza nekazal giroan garatzen ez baita. Baliabide dexente erabiltzen du (metaforak; gorapatu behar da liburuari amaiera ematen dion metafora, lerro hauetan, eta amaiera ez igartzearen, esplikaezina bada ere: "...nahiz bere iragan bizitzako pitzadura guztiak errebitzeko oportunitate bat suposatzen zuten..." (155 or.). *Pitzadura guztiak* ezusteko, arazo guztiak; eta konparazioak geihenbat: "...baina berak —doi-

lorrak txanpona bezala— esaldia harrapatu eta bere memorian gorde zuen". (159 or.); hauek, nobelari edertasunean irabazten laguntzen diote. Jakina, denak Atxagak soilik dakien originaltasunaz aukeratuak izan dira.

Eta originaltasun hori da, ez bairik gabe, estraineko irakurketa azkar batean gogaikarria eta korapilatsua dirudien liburu hau interesgarri bihurtzen duena. Izan ere, autoreak jorratzen duen gaia guztiz egiaztagarria da, baina, errealitatean, eta norberaren baitan ahots ezkuturen bat dagoen arren, zail samarra suertatzen da Carlosen buruan haragitutako pertsonaien antzeko batekin topo egitea.

Bestalde, *Gizona bere bakar-dadean* ez da denborapasatzat har daitekeen elaberri horietakoa; aitzitik, lokikote honek exigitzen dituen arreta eta patxada bereziak dira: kapituloka egindako banaketarik ez dagoela go-goan harturik (egunetik egunera tarte bat errespetatzen bada ere), eta haria galtzearen beldurrez, ia ezinezkoa gertatzen da dagoeneko hasia dagoen irakurketari uztea. Gainera, datuen joskera bikainak zein orrialdez orrialde plazaratzen diren ideien konplexutasunak zeharkako irakurketa soil bat baino gehixeago merezi du.

Esanak esan, ezin uka irakurtze prozesu hori astuna eta motel

samarra gertatuko dela. Ez al dugu esan hau elementu interes-garriz hornitutako elaberria zela? Ez al dugu goraipatu gaurkota-suneko gai bat jorratzen duen elaberria? Ez al dugu ohartu irakurlea kontu handiz eta fintasunez josiriko lan honen presentzia? Halaxe izan da, eta oraindik ere halaxe da: zer adierazten du, orduan, kontraesan honek? Zertan datza akatsa, baldin eta "akats" deitzerik badu? Eraitza gehiegi, larregi luzatzean, hain zuzen. Izan ere, azaltzen den gertakizun oro neurritz kanpo zabaltzearen arriskua aintzakotzat hartu ez, eta Atxaga bertan jausi da Carlos bere bakardadean jausi den moduan. Horrexegatik aitatu dugu honakoa ezin zela denborapasatzat hartu; pazientzia, pazientzia handiz gainera, leitu beharra dago. Bestalde, zenbait momentutan irakurlea eta idazlearen arteko harreman magiko, berezi eta kidetasunezko hori etenda suertatzen da: irakurlea ez da zeharo amiltzen elaberriaren sare harrapatzaileetan. Hauxe izan da, hain zuzen, Atxagari egin nahi izan diodan egozpen bakarra: ekintza arinduz gero (ez nahasi motz bihurtzearekin), eraitza akasgabe izan zitekeen. Baina, auskalo, litekeena da moteltasun hori geuk ere Carlosen giro ezkorra endelegatzearen nahita sortu izana...

Bukatu baino lehen, nire arreta erabat piztu duen faktorea gogoraziko dut: iruzkin honetan zehar behin baino gehiagotan aipatu izan dudanez, Euskal Herriko egoera sozio-politikoak ez da elaberriaren jorratzen den gai nagusia, hala dirudien arren. Azpimarratzekoa da oso, irakurle gehienek kontutan hartzen ez baitute. Hau frogatzeko, izenburua aipatu besterik ez da egin behar: *Gizona bere bakardadean*. Hitz adierazgarri hauen bidez, eta begiei gertakari desberdinen berri ematen dizkiguten letrorietatik labantzen eta irristatzen utzi baino lehen, batek baino gehiagok asma dezake bakardadeak leku garrantzitsua beteko duela. Ondorioz, Euskal Herria elementu inportantea da, elementu baldintzatzailea, zeinak, beste elementu batzuekin batera, istorioa girotuko baitu.

Nire ustez, elementu horiek, nola hala Carlosen pausoz pausoko bilakaera dira, hain zuzen ere, elaberriari bizia ematen diotenak. Izan ere, egunak sekuentziatzen dituzten iharduerak denboraren iraganaren berri-emale besterik ez dira; benetan interesgarria dena, sinbologiaz betetako orrialdeen esanahia argitzen edota interpretatzen saiatzea da; benetan interesgarria dena ingurugiroak zenbaterainoko eragina duen ulertzea da; benetan interesgarria dena, azkenik, gizaki

horren zoritzarreko bilakaeraren lekuko mutu izatea da.

“Bakardade zein ezkortasun hutsa isurtzen omen duen izenburupean ezkututzen den arren, *Gizona bere bakardadean* ez da labandu —are gutxiago amildu— irakurlegoaren ahantziak edota arbuioak liburu bati eragin dakizkiokeen hauts-biltzaile bihurtzearen bakardade bakarti eta arbuiagarri horretan...” Estraineko lerro hauek gogora ekarriz, hasiera-hasieratik igartzen zena bete dela baieztatu nahi dugu. Honakoa elaberri baino gehixea da; ezin ahaztu Kritika Saria nahiz liburuaren itzulpena eta

etengabeko argitaraldiak frogarik onenak direla...

Esandakoa laburbiltzeko, hau xe esan dezaket:

Gizona bere bakardadean idazkera ulergarri batez bildutako osagi konplexuek osatzen duten errezateren emaitza dela. Jaki zaila eta originalak (hots, gogoetara gonbidatzen duten liburuak) gustoko badituzu, irakurle, ez zaitez gera honen zaporea dastatu gabe. Ez da erraza izango —kostata murtxikatzen da— baina, behin irentsita, behin ondo barneratuta, honi darion bakardade kutsua hain mikatza eta ulergaitza ez dela konprobaturiko duzu.

Leticia Grandes Mateos

UMBRAL, FRANCISCO, *Las señoritas de Aviñón*, Edit. Planeta, I.995, 236 or.

Umbral dugu, gaur egun, penintsulako idazle oparo, txokante, malmutz edo sokarroienetakoa, ironia ongi landu batez edozein pertsonaiaren edo aldarteren sareak maisuki isladatzen dakiena. Aski da bere *Las españolas*, *Mis mujeres*, *Crónica de esa guapa gente* gisako liburukiak irakurtzea bere umore ironikoaren iturriaz jabetzeko.

Las señoritas de Aviñón liburuak Espainiako kronika sugerigarria eskaintzen digu —elemen-

tu asmatu eta errealen harian emanak—; penintsulan XX. mende hasieratik gerrate zibila arte-rainoko pertsonaia ezagun batzuen inguruan fantasiaz eta estilo zehatzez kontakizun-hari bitxia aurkezten digu. Picasso, Unamuno, Rubén Darío, Galdós, Primo de Rivera diktadorea, Valle-Inclán eta García Lorca gisako idazleen biografi-andana bitxiak azaltzen dizkigu, beti Francesilloren familia inguruan onduak. Bertako kontaera eta anekdotek halako xarma, sorpre-

sa, eta bereziki ironiazko jarrera, txokantea dute, beste ilusio, gatazka eta zehaztapen nabarrak ahantzi gabe.

Esan gnezake ironiaz bilduriko umoreak, eta maiz jarrera malmutz-zinikoek ere, orriei nortasun berezia damaiela Umbral-en eskutik. Esperatzekoa zen, nolabait. Aipaturiko pertsonaia ezagunen erretaula nabarrean originaltasuna beti nabarmen, Espainian gertaturiko gertakizun anitzek bere idazketan halako unitate formalak lortzen duelako.

Umbral-en estilo zinikoa doto-rea ere gertatzen da, maiz, irakurlea berehala ohartzen baita autoreak tremendismo orotik ihes egin nahi duela, ohikoa duenez. Picassoren figura isladatzerakoan, adibidez, idazkera sentsual baten zertzeladak, eta Primo de Riveraren kasuan Espainiaren ikuspegi nazio-eternal baten trazoak, beti ironia sor batean bildurik. Valle-Inclán-en esperpentismoaren apologia ere dagi, xarma guztiaz, eta Rubén Daríoren poesia, ia beti, umore petulante aski mespretxugarriz inguratzen du gure autoreak. Behar bada, Unamunoren pertsonalitatea isladatzean du Umbral-ek era original eta sugerigarrienaz, pentsalariaren jarrera fideistak halako txantxaz harturik.

Hona, poesia dela eta, bere pasarte malmultz zenbait: "Tía Algadefina, con su autoridad lite-

raria de novia de Rubén, decidió que aquel señor era un imbécil", "Tía Algadefina, en una temporada de castidad, tisis y melancolía, sacaba las cartas, y los versos de Rubén... Estaba disfrutando el idilio con aquel indio inspirado y transcendente". Garbi dago hemen dena ironia baten bilduta dagoela, eta, Rubén, noski, ez zela geroko falangistak bezala "un poeta de las pisto-las".

Erlijioari buruz autoreak oraindik ironia garatuagoa, batez ere, Unamuno aurkezterakoan. Unamuno idazlearentzat jarrera fideista baten arketipo petulantea zen... Umbral-en ironi-haria, erlijio ofiziala eta dogmatikoaren aurka ezezik, Unamuno gisako autore heterodoxo —baino sakonki erlijioso— den baten aurka ere euskaldunaren jarrera fideista eta egozentrikoa erasoaz: "A usted, lo que le pasa, don Miguel, no es que encuentre a Dios, sino sustituir a Dios". Umbral-entzat Unamuno Papini katolikoaren antzekoa da, hots, fedezale harroskoa, mistikaren ausardiaz bere pertsonaiaren ospea gizen-du baino egin nahi ez duen horietakoa: "(Años más tarde, el católico Papini, cuando consiguió verle la cara a Dios, descubrió que tenía la misma cara que él: cara de Papini. Así son los místicos)". Eta zuzenkiago Unamunoren alde erlijiosoak karakteri-

zatu —eta karikarizatu— nahiaz: “A usted (don Miguel) se le ve la coronilla de mormón y de cuáquero en cuanto se quita el sombrero...” Jarrera ironiko bera inguruko gazte batengan pietismo jesuitikoa atzematean bere ikuspegi agnostikotik bekatua eta kulpabilitate teologikoaren alderdiak erridikulizatu.

Honekin loturik elizkoikeria edo santujaletasunaren kritika. Kera maxkal, gelberak arbuaitu gura ditu autoreak; adibidez, Unamunoren Velázquezzen Kristo irmoaren espiritualitate bortitza kristauen portaera maxkalei kontraezartzen die. “Pero don Miguel era implacable, como todo deísta...Y se ponía a leerle versos a gritos al bisabuelo...”. Baina Francesilloren birraitonak Unamuno erasmista eta krausista ere salatzen ditu. Francesilloren Eloísa amona, berriz, erlijio-mundu arkaizante eta gotorrangoan —ortodoxoangoan— bizi da (“El abuelo Cayo y la abuela Eloísa decían que esto del cometa era el apocalipsis, cosa del demonio o del fin del mundo, y que más valía rezar...”). Ezaguna da, beraz, Umbralen jarrera kaustikoa edo erregarria erlijioarekiko, eta hemen ere errukigabea azaltzen zaigu idazlea hainbat eta hainbat pasartetan.

Autoreak baditu, oraindik, beste alde ironikoak, birjinitarearen ikuspegi baten aurrean, adi-

bidez, “María Eugenia era virginal, dulce y tímida, pecadora, y no le pidió nada al pintor” dioenean. Errespeturik gabekoa azaltzen zaigu, baina hemen idazlea ez da ari kontzeptu teologiko batez, jarrera batez baino. Teologia serioenak ere umore erregarrienaz birrintzen ditu Umbralak. Emilia Pardo Bazán idazlearen deskribapena eskaintzerakoan ondorengoa: “Doña Emilia Pardo Bazán, aristócrata y todo, intelectual y todo, no era tan guapa como la cabra ni como la gata, sino que era directamente fea, como casi todas las mujeres que se dedican a escribir”. Dударik gabe, azken erremate honek bere pikardia du.

Politika arloan, berriz, Primo de Rivera diktadorea zela eta, antzeko andana bitxiak. “Me gusta que me llamen dictador. Napoleón también lo era. —Pero usted no es Napoleón—. Ni usted es Goethe...”. Umbralen ironiak eskuindarrak eta ezkertiarak, katolikoak eta ez-katolikoak ukitzen ditu (“Quién te ha metido esas ideas debajo del hermoso pelo de panocha”... “Te has enamorado de un pollo anarquista”). Eta falagisten astakirtenkeriak salatuz: “Me parece que los milicianos de verdad trabajan mejor que vosotros. - No digas eso, que te fusilamos”.

Liburuaren beste alderdiak behatuta, esan dezakegu Um-

bral oso prosista ona dela; adibidez, pertsonaia baten inguruko karakterizazioak ematerakoan; bere barrokismo bereziaz bi, hiru eta gehiagoko izen eta adjetiboen andanetara jotzen du, maiz. Gauza da gizaki baten aspektuak era sugerentz eta hitz urritan isladatzeko. Bestainbeste baiets daiteke deskribapen somatikoa. Hona karakterizazio ongi lortu batzuk ironian bilduta: "Todos andaban un poco enamorados del dandismo feble y mujeriego del rey, como la mayoría de los españoles", "Don José María de Cossío era un joven gordo y bizco, con sonrisa verde y homosexual". Primo de Riveraren aurkezpena egitera-koan, berriz: "Don Miguel Primo de Rivera era jaquetón, ni guapo ni feo, militarote, libre de ese luto ridículo de los viudos y constelado de medallas, sonrisas, triunfos y amigos". Hitz gutxitan, pertsonaien alderdi fisikoaz gain, izaeraren ingurumari berezian kokatzen gaitu, psikologiaren aldetik aldarte biziki sugerenteak erakutsiz. Anekdotak eta kanpo deskribapenak ere sarritan karakterizazio bixien giroan ahokatzen ditu. Valle-Inclán dibinoaren estampa ematerakoan honakoa: "Esperábamos, en el fondo, quien más, quien menos, encontrar allí a Va-

lle-Inclán, pero su sombra de aureola gris, cabello plata, gafas perversas, barba solemne y botines blancos, como dos cisnes que caminasen a su lado, sólo pasó un momento, estilizadísima...". Adibideak, noski, biziki ugal daitezke.

Batek baino gehiagok aurpegi-ira bota dio Umbrali bere luman hartzen duen ia oro banalizatu egiten duela, gauzen funstasuna (berak tremendismoa esanen du) itzaltzen duela. Hori egia izan daiteke, eta bera bezalako autore kaustiko, malmutz baten kasuan bizitzaren mikaztasunari mugak ezartzea ez da erraza izanen... Umbral, ordea, Idazle den aldetik, interesatzen zaigu baiestea gauzetan fauntasuna eta erlatibismoa bilatzea gauza positiboa gerta daitekeela, bere mugatan, noski. Umbralek edozein gauza xumeri bere xarma aurkitzen dio; hutsala den horretan barrokismo bitxiaz bizitzaren alderdi ahanzi eta ezkutuak desestaltzen maisu dela ere aitortu behar dugu. Umbral psikologo aparta dugu giza erreakzioak ezagutzen eta komunikatzen. Noski, umore-ukitu batez hurbildu behar da beti bere liburuetara...

Luis Mari MUJICA

GARCIA DE CORTAZAR, MIRARI, *Itzaleko hitzak*, Euskaltzaindia, BBK, 1995, 44 orri.

Itzaleko hitzak izenburupean Mirari Garcia de Cortazar poetisak, antza, bere bizitzaren ñabar-dura zenbait azaldu nahi izan digu, poema solte, arin eta zalueta itzalak berak gauzei ezarri ohi dizkien trazo xumeak nabar-menago ezarriz.

Poema-liburu hau 1.994 urteko Felipe Arrese Beitia sari irabazlea dugu, eta, bere irakurketatik, nolabait, autoresaK alde formale-tan azkenaldiko poeta gazte batzueK baino askoz orekatsu eta armoniatsuago diharduela dirudi. Formaren aldetik, bada, beste poeta batzuegan baino etadura urriago, gutienez, poesia espermentalista eta margina-lista zenbaitekin erkatuta.

Garcia de Cortazarren poemek armonia bilatu bide dute, amodioa, askatasuna, bizitzaren esperientzia era lau eta orekatsuan itzuriz. Perpausa bilbatu eta saretuak bilatzen ditu, erritmoa behar bezala zainduz. Puntuari, noski, beste askoek bezala, agian, behar adinako garrantzirik ematen ez dion poesia askatua egiten du, baina noiz-noiz, poesiaren etorria errespeta-tuz, baliapide hori ere kontutan du ("Oi Hitza!/barrukaldeko *zinkuri* /etengabeko eraldaketaren kresalaren *irri...*, Makurrak zituen eskuak, / eta *hortzak* / eta ilunak begiak /eta *otoitzak...*").

Gure ustetan lastima da poesia gazteak bide hori gehiago ez saiatzea, euskarak puntuarekiko duen makurrera nabaria baita, hizkuntza pospositibo bezala. Puntuak, baliabide literarioaren aldetik, euskaraz gaztelanian ez bezalako prestantzia du, eta ezin dezakegu bertsolaritzaren bidea poesigintzan hain hertsiki ahantz.Han zilegi dena hemen ere bada, nolabait...

Poemarioak gehienbat erritmo malgu eta zalua du. Poemek matzatatik mantsoki ateratako haria dirudite. Olerkiak, bada, zalu doaz perpausa laburretan, lerro-andana arinetan... ("Gauan/ murgildu naiz/ biribilka, /itsu,/jakin gabe,/ene bihotzaren erdian...", "Nire eskuz banu/ ahal kanpora /usteltzen zaituen/ samina,/ zugatik, maite/ eskumotz nintzateke/ zure irri soil/ baten truk". Gehienetan puntuazioaren disziplinari makurtzen zaio poesia, baina bada komarik eta deusik ez duen olerkirik ere (*Zilarrezko lapurra*, adibidez).

Baliapide literarioetara joanda, handik eta hemendik errepikak, pertsonifikazioak, metaforak, eta bisemia zenbait. Errepiketari Hoge poema dugu nabar-menena: "Hoge ziren, / hoge, /egun maiatzekoak, /hoge /kanpaia elizakoak, /hoge/ainge-

ru baten hegoak,/hegan zerura-koan”.

Liburuko poemak, maiz, halako kutsu erromantiko-sinbolistaz azaltzen zaizkigu, XX mendean maiz eman den halako ukitu xumeaz, surrealismo gaitzetik urrunago, irudien trazo bat-bateko eta aski soil baten bidetik... Hori, batez ere, amodioaren trataeran nabariago. Gehienetan amodioaren trataeran sinbolismo aski ulerkorra, metaforen hariak hain ausart eta gaitzak ere ez direla. Poemarioan edukin nagusienak amodioa, denboaren auzia (iragankortasunaren aldetik), askatasuna, sentimenduak eta hitzaren garrantzia. Amodioaren inguruan sentimendu zenbait (leialtasuna, tristura, beldurra, susmoa...) (“...Zure zure aurpegitik urrun,/zuretzat nahi nuke/ nire amodiozko hatsa...”, “...ez lotsa/arrapozko hordialdian/ arras girbindurik/ maite zaitudala/ lau haizetara/zipristintzen badut”, Baina guzti horren gainetik/ defini baneza maite/ zugatik sentitzen dudana...”).

Denborak azaltzen duen iragankortasunezko mezuak ere maiz asaldatu du poetisa. Temporalitatearen tematika sakona izan ohi da poesian, osoro existentzialista delako. Gure poetisaren olerkietan nahiko present edukin hori (“...Eta keak, aienatzea, /berarekin daramatza /asmo hutsen putzura,/izan bes-

terik izan ez diren/asmoen kabi-ra...” (hemen *ke ihesiaren* sinboloa). “Ahantz ezazu/ hagin zorrotzez/ zapaltzen gaitun denbo-ra...”).

Libertateari atxikitako tematikak ere nolabaiteko nagusitasuna poemarioan. Berarekin lotuta gatazkak, borrokak, lehiak, giza sufrimendua. Hegaztiaren sinboloa profitaturik dio: “Nire hatzez/ohostu ahal banizu ere/ hegoa/ ez zinateke /jada libre / eta nik, /libertatea nahi dut”, “Ez dut askatasunik nahi/loreek su-traietan/ badute lokarri. /Ez/ ho-deiek haizea/ badute gidari”). Libertatea irudikatzeko, bada, hegaztiarek aparte, hondartzaren irudia ere, noiz-noiz. Hegaztiaren hegoen sinboloa, noski, beste autoreetan, eta euskal lirika zaharrean, oso ezaguna. Ildo horretatik orandik: “Hegoek gabekoek/ nahi genituzke hegoak/ gauaren magal beltzean/ilargiaren zuriar /kabia eraikitzeke”. Hegaztiaren (*usoaren* tematika) berriro amodioaren edukina hobeto kokatzeko: “Ogi apur haiek/ maitasunezkoak ziren.../ bere usoek egina bai zuten /amarengandik hegoa”.

Bestalde, olerkietan, arian-arian, alaitasun, beldur, susmo eta ahanzturazko sentimenduak itzurita. Batzuek tratera heldu eta hertsiaigo bat dute, beste batzuek, aldiz, xumeagoa.

Poemategiari, behar bada,

originaltasuna falta zaio pasarte batzuetan, irudi eta sinbolo zenbait, ezagun izaki, topiko ere bihurtuz; baita edukin batetik bestera saltatzerakoan ere, behar bada, sakontasuna falta zaio, irakurleak trazo tematiko batzuetan

esperoko lukeen trataera bat al-bora utziz. Dena den, poema-liburua, harropuzkeriarik egin gabe, erritmo gozozko oldetan garatu eta ehotutako edertegia dugu.

Luis Mari MUJICA

ALLENDE AZULA, ISABEL, *Paula*, Plaza y Janés, Bartzelona, 1994, 366 orri.

"Paula" Isabel Allenderen azkenetako liburua dugu. Idazle hegoamerikar honen lana oparoa izan da. "La casa de los espíritus", 1982an idatzia, bere idazlan ezagunena dugu.

Bere alabaren izena duen lan honetan idazlearen sentimendu barneratuenak agerian agertzen dira, eritasunaren ondorioz koman dagoen alaba maitearentzat idatziriko egunkari baten moduan sortua baitago eta ez irakurleago zabal batentzat, nahiz eta azkenean liburu xamur eta intimista hau eskaini. "Paula" ez da fikzio liburu bat; Isabel Allenderen autobiografiatzat har dezakegu; beraz, bere alabari eginiko homenaldi bat baino gehiago da.

Madriren "El plan infinito" liburua aurkezten zegoela Paula koman sartu zen. Isabel Allende ospitalean pasatutako ordu triste horietan bere bizitza eta familieren errepasso bat egiten hasi zen

Paula komatik ateratzean bera partaide zen familiaren istorio eta esperientziak orrialde batzutan bildurik ukan zitzaizkion; zoritzarrez, Paula ez zen komatik atera, eta egun gogor horietan idatziriko orrialdeak orain eskuartearen dugun liburu mardul, goxo eta barnekoi hau izan dute ondorio.

Ospitalen igarotako ordu horiek abiapuntutzat hartuz, Isabel Allende bere jaioterra den Txileko historiaren errepasso bat egiten digu, batez ere, 1973an gertatutako estatu kolpearen ondorioz herri batek bizi izandako une latzak. Baina ez hori bakarrik, bere familiako hainbat pertsonaiaren izaera eta ezaugarriak maitasunez deskribatzen ditu, hala nola, bere bizitzan hainbeste eragina izan zuten aitona eta amona (el Tata eta la Memé). Liburuan aitortzen duen moduan, familian inspiratu zen "La casa de los espíritus" eleberriko

pertsonaia magikoak sor-
tzerakoan. Esate baterako,
Memé amona liburuan agertzen
den Clara dugu ("...inspiró el
personaje que más amó de to-
dos los que aparecen en mis li-
bros: Clara, clarísima, clarividen-
te, en La casa de los espíri-
tus", 37 or.).

Idazle latinoamerikarrek hain
berea duten errealismo magikoa
ere obra honetan agertzen zaigu.
Liburuan bere amonaren pertso-
nariari, lotua: ("El consuelo en los
momentos de pánico fue el per-
sistente espíritu de la Memé, que
solía desprenderse de los plie-
gues de la cortina para acompa-
ñarme" (61 or.).

Paularen heriotza (epilogo
365-366 or.) errealismo magiko
xamur batez deskribatua dago.
Idazleak bizitzan maite izan di-
tuen hildako pertsonaiak Paulari
hildakoen mundura ongietorria
emateko agertu dira, eta bizirik
daudenak agur triste bat ematen
diote. Hildakoak eta bizirik dirau-
tenak elkarrekin agertzen dira,
ama eta alabaren arteko maita-
sunaren bitartez bi mundu hauek
elkarlotuz ("... me impulsé con
mis últimas fuerzas y logré afe-
rrarme de su mano dispuesta a
no soltarla, y al llegar arriba vi
abrirse el techo y salimos jun-
tas", 366 or.).

Maitasuna liburu honetan ar-
datz ere bada, esate baterako ai-
tona eta amonaren arteko maita-

sun ia platonikoa ("Su marido de-
bió conformarse con vivir bajo el
mismo techo, pero en diferente
dimensión, sin poseerla jamás",
"...o cuando la sostuvo en sus
brazos a la hora de la muerte
tuvo la sensación de que ella
realmente existía", 37 or.). Baita
ere amak "Ramón"ekin izandako
amodioa. Amodio honek Isabel
Allenderen familia berrosatzeko
balio izan zuen, idazleak beneta-
ko aita kontsideratzen baitzuen
Ramón. Amaren lehen senarra
Isabelen bizitzatik haur bat bes-
terik ez zenean desagertu zen.
Ramón eta amaren arteko amo-
dio hau Perun bizi izan ziren
epean jaio zen eta idazlearen fa-
milia Txilera itzultzean eskutitzen
bidez indartu zen. Beraz, dis-
tatzian mamitutako amodio erro-
mantikoa dugu, eta gaur egun
dirauna ("Mi madre asegura
que el único amor de su exist-
encia fue Ramón y como todavía
ambos están vivos, no pienso
desmentirla", 57 or.).

Isabel Allenderen bizitzan
amodioak paper garrantzitsua
bete du, baina bi era desberdi-
netan. Bata bere lehen senarra-
rekin eta bestea heldutasunean
Willierekin. Bi maitasun hauek
oso desberdinak izan dira; lehe-
nik gizona bere seme eta alaba-
ren aita da, eta nahiz oraindik
maitasun izpi bat geratu, bikote
batek behar duen pasioa desa-
gertu zaio denboraren poderioz.

Elkarrekin esperientzia ugari bizi izan dute; estatu golpeareñ garaian erbestea, adibidez, baina heldutasunean Willierekin ezaguturiko amodioak, bizitzan galdurik zuen ilusioa itzuli dio.

Eta, azkenik, Paula eta bere senarra Ernestoren arteko amodio gazte eta freskoa. Bizitza motza izan duen amaiera tristeko maitasuna. Ernesto senar goxo eta maiteminduen figura dugu ("...Ernesto te besa y abraza, a pesar del enjambre de tubos que te envuelven. Despierta, Paula, te estoy esperando, te extraño, necesito oír tu voz, estoy tan lleno de amor, que voy a es-tallar, vuelve por favor, te suplico", 89 or.).

Autobiografiatzat kontsidera dezakegun liburu honetan nola

egin zen idazle aitortzen dio Paulari Isabel Allendek. Kurioski, "La casa de los espíritus" eleberri famatua 500 orrialdeko eskutitz baten moduan sortu zen. Honela jaio zen Hegoamerikak gaur egun duen idazle famatuenetako bat ("Al final del año se habían juntado quinientas páginas en una bolsa de lona y comprendí que eso ya no era una carta, entonces anuncié tímidamente a la familia que había escrito un libro", 17 or.).

"Paula" liburuan Isabel Allendek idazteko duen gaitasun mi-resgarria erabiltzen du; sentimenduez beterik dagoen eskuzkribu bat osatu du. Irakurlearengan zirrara sortzeko gauza den liburu hau inoiz ez irakurtzea pena litzateke.

Nerea M. Aranda

IRIGOIEN, JOAN MARI, *Consummatum est*, Elkar, Donostia, 1993, 285 orri.

Olerkigintzan aritu ondoren narratibara itzuli da Joan Mari Irigoien "Consummatum est" eleberriarekin.

Liburua, argi eta garbi, bi zatik osatzen dute, baina biak guztiz osagarri dira. Era manikeista batean bi zati horiek ongia eta gaizkia izango lirateke. Ongia errepresentatzen duen pertsonaia Gadea da, gaizkia, berriz,

Diego. Eleberri osoan ongia eta gaizkiaren arteko gatazka agertzen zaigu, bukaeran ongiaren garaipena dugula.

Ongia eta gaizkia adierazten duten pertsonaien aurrezartzea ez da bukaerarte ematen, Gadea eta Diegoren munduak guztiz banaturik aurkezten baitzaizkigu hasieratik. Batzuetan eten hori loturarik gabekoa gertatzen da,

batez ere, hasieran. Batean mundu errurala aurkezten zaigun bitartean, bestean, berriz, Europako iparraldean kokatua dagoen baroi baten luxozko bizimodua agertzen zaigu, bi zati desberdinen hariak zerikusirik ez duela. Dena den, eleberria aurrera doan heinean bi zati hauen artean hurbilketa mantso bat ematen da, azkenean bakarra bilakatu arte.

Gadearen hizitza zoriotsua den neurrian, Diegok zoritxarrean bizitzen ikasi beharko du, honek bere izaera justifikatuz. Gadea famili giro zoriotsu eta armoniatu batean bizi izango da, non besteak maitatzen ikasiko duen. Baina bere ongiaren ikuspegia sakrifizioari guztiz lotua aurkezten zaigu: "Ez dago maitasun handiagorik kondentatuak salbatzeko, bere burua kondentatzen duenarena baino, eta horrela kondentatzen denak here burua salbatu baino ez du egiten" (281 or.). Gadearen bizia besteenganako sakrifizioz betea dago, pertsonaia honen mistikak irakurlea bere baitan harrapatzen duela.

Diego, berriz, gorrotozko mundu batean bizi da, maitasuna zer den ez du ikasi, edo hobe esanda, ezagutu zuen urria gorrotoak bultzaturik ahantzi du. Bere izaera gaiztoa eta berekoia kamalehoiak (animalia aldakor eta iheskorak) adierazten du. Bere bizia mendeku baten histo-

ria litzateke, haurtzaroko ohorea garbitzea izanik garrantzitsuena ("Ez, Sotoviejora ez naiz norbait izan arte itzuliko" (181 Or.), "Etxera negarrez joan zen Diego...ez zioat barkatuko, ez zioat barkatuko...Bizitza osoan ez zuen inoiz ahaztuko pasadizu hura" (59 or.), "...Diegok ez zuen huts egin behar, are gutxiago bere jaioterrian eta haurtzaroko etsaien aurka...gurasoen aldeko mendekua hartu ondoren neure aldekoa hartu behar diat orain..." (261 or.).

Hala ere, mendekuaren ordua iristen denean bere jokaeran aldatuta nabarmena gertatzen da, gaizkiak ongiari lekua uzten dio, eta Diegok hainbestetan desiratutako unean haurtzaroko etsaierik amorratuena den Pablo hiltzera doala, bere buruaz beste egiten du, eta Pablo bizirik geratzen, haurtzarotik bere barnean mami-turiko gorrotoari amaiera eman. Azkenik ongia garaile geratzen da, Diegok, bere helburu nagusia izanikoa ahantzita bizitza sakrifikatzen baitu bere etsaiarena salbatzeko. Diegoren baitan izandako aldatuta hau Gadearen maitasun amaigabeak bultzaturik gertatzen da. Diegoren helburu nagusia mendekua bada, Gadeak argi dauka bere bizitzaren jomuga ongia gaizkiaren gainetik garaile ateratzea dela, eta Diegok bere gorrotoaren gainetik Pablari bizitza

barkatzean helburu hori bete dela sentitzen du. Guzti honen ondoren bere bizitzak zentzu gehiagorik ez duela ulertzen du Gadeak. Honek ere bere buruaz beste egiten du, egin behar zue-na egina baitu. Hortik liburuaren izenburua den "Consummatum est" delakoa, Gadeak hil aurretik esaten dituen azken hitzak, hain zuzen.

Beraz, hasieran, liburua era manikeista batean bana daiteke-ela esan badugu ere (ze ongia eta gaizkia zehazki banaturik daude), bukaeran Diegok baitan izaten duen aldaketari esker es-kema hori apurtzen du, bere bihotzean ongiak irabazten baitu.

Espazioaren tratamenduak bi zati hauek argi eta garbi banatzen ditu. Bi pertsonaien mun-

duak guztiz kontraezarrita daude Sotoviejon elkartzen diren arte, ongiaren garaipena emanez.

Laburbilduz, ongiaren mun-dua mistikaz eta idealtasunez beteta dago, mundu idealaren eta perfektzioaren bilaketa dela nagusi, horren adierazgarri arro-sa baten sinboloa izaki. Gaizkia-ren munduan, berriz, gorrotoa eta mendekua garaile, bere adie-ratzepena kamalehoia dela.

Hizkuntza aldetik euskara aberats eta ulerterraza erabiltzen du Irigoienek, irakurketa arin ba-ten mesedetan. Dena den, bada-go zenbait pasarte astun eta so-berazko gerta daitekeena, ideal-tasunaren harian gehiegi mur-giltzen baita argumentutik urrun-duz.

Nerea M. Aranda